

BO SIEGBAHN:

Konvergerar svensk socialism och borgerliga partier?

Bo Siegbahn har granskat idéutvecklingen i de socialdemokratiska partiprogrammen. Det första författades av August Palm 1875. Det nu gällande kom 1990.

Hur kommer Rosornas krig att sluta?

I enlighet med termodynamikens andra huvudsats växer entropin ständigt, dvs temperaturen mellan två kroppar tenderar att efter hand utjämnas. Kan denna sats analogivis tillämpas på politiken? Finns det med andra ord möjligheter att ideologin eller (för att undvika Tingsstens tes att ideologiska skillnader numera spelat ut sin roll) de sakliga motsättningarna mellan socialismen och konservatismen/liberalismen i praktisk politik håller på att försvinna?

Det ligger nära till hands att ställa den frågan idag då enighet, åtminstone hittills beträffande väsentliga delar av två krispaket nåtts mellan blocken. Denna situation är för inte unik för Sverige. Under gångna år har det då och då inträffat att regeringssamverkan mellan socialister och borgerliga, vid sidan av krigssituationer, kommit till stånd, och i Finland har det "med dess speciella förhållanden" i det förgångna ju närmast varit regel. Men även Tyskland har haft sin "stora koalition" i det förgångna. Likaså Österrike och Italien samt långt tillbaka i tiden Storbritannien.

Socialistisk utveckling

Det första socialdemokratiska partiprogrammet kan sägas vara ett av August Palm författat och av Malmös socialdemokrater antaget program från 1875. Detta i sin tur var i stort sett endast ett hopkok av det tyska Gothaprogrammet några år tidigare. Det första, mer genomarbetade programmet var ett av Social-

F ambassadören Bo Siegbahn har varit riksdagsman för Moderata samlingspartiet.

demokratiska föreningen i Stockholm 1885 antaget program vilket följdes av det första officiella partiprogrammet från år 1897.

Programmet 1885 hävdade i sin principiella del bl a att "arbetarpartiets mål är att avskaffa det nuvarande produktions-sättet (lönesystemet) och låta arbetsmedlen, det nuvarande privatkapitalet, övergå till att bli samhällets gemensamma egendom, det enda sättet att tillförsäkra arbetaren full ersättning för hans arbete".

Det partiprogram som sedermera antogs av partikongressen 1920, således från Per Albins och Wigforss tid, fortsatte i stort sett i samma hjulspår:

"Socialdemokratin . . . vill helt omdana det borgerliga samhällets ekonomiska organisation . . . Huvudorsaken till de lyten som vidhäfta våra dagars civilisation är nämligen det privatkapitalistiska produktions-sättet som lagt äganderätten till medlen i ett mindretals händer, som dömt flertalet till egendomslöshet och beroende . . . Planlösheten i den kapitalistiska produktionsordningen upphäves ej ens i dess högsta organisationsformer."

Samma år tillsatte den socialdemokratiska regeringen den omtalade socialiseringsnämnden. Den åstadkom ett flertal utredningar, huvudsakligen om socialiseringsfrågans läge i andra länder. Den lyckades dock inte framlägga några allmänna slutsatser eller rekommendationer om socialiseringsfrågans lämplighet eller värde. Dess svanesång blev istället endast ett med sedvanlig briljans och tankeskärpa av dess ordförande Rickard Sandler utarbetat "Utkast till principbetänkande över socialiseringsproblemet", som inte ens trycktes i nämndens namn, enär "det icke underställts nämnden".

Sedan 1920 hade socialiseringsfrågan förlorat mycket av sin dragningskraft, och det kanske är betecknande att då man i partistyrelsen diskuterade uppläggningsen av 1932 års valkampanj röstade samtliga deltagare utom en mot att frågan skulle tas upp i valkampanjen. Den ende ständaktige tennsoldaten var Ernst Wigforss.

Utåt var dock tveksamheten om socialiseringens värde mindre. Vid samma års partikongress fastslogs i ett uttalande att

"Kampen mot krisens verkningar ställer folkets rena självbevarelsedrift i förgrunden som ögonblickets första självklara omsorg, men den har en naturlig tendens att vidga sig till en kamp för kapitalismens avlösning genom en av socialismens anda behärskad hushållning. Den svenska socialdemokratin, medveten härom, fattar som sin ofrånkomliga plikt att inom vår nationella hushållnings ram, utifrån det svenska samhällets sociala struktur, organisera samhällets socialistiska omvandlingsprocess. Härför kräves en socialiseringsaktion, vars fullföljande genom växlande förhållanden nu blir partiets största, ja väsentliga uppgift."

I detta sammanhang kanske man bör nämna den alltför tidigt bortgångne socialdemokraten Nils Karleby, som skrev "Socialismen inför verkligheten", vilken t ex Tage Erlander vittnar om hade en central betydelse för honom. Boken innehöll visserligen marxistiska tankegångar, återgivna i en odräglig tyskfilosofisk språkdräkt men tar ändå på väsentliga punkter avstånd från åtskilliga populära teser och framhäver bl a enkla svenska pragmatiska tankegångar som värdefulla tankebidrag till socialismens teori.

Inför och under andra världskriget, då socialdemokratin, först ensam och så

småningom med stöd av 10–11 % kommunister hade absolut majoritet i riksdagens andra kammare, kändes behovet av ett nytt, modernare partiprogram nödvändigt. Det resulterade i "skördetidens" program i 27 punkter 1944. Där hade socialiseringskravet tonats ned. Man krävde blott att där enskild produktion "kan anses oekonomisk och ledande till misshushållning och monopol" skulle den överföras i samhällets ägo (p23). Detta sades gälla hela försäkringsväsendet (p 18). Vidare skulle all tomtmark kommunaliseras liksom alla hyreshus (p 20). Utrikeshandeln skulle läggas under statlig ledning (p 19), och som helhet skulle samhället omdanas i socialistisk riktning.

I det därefter följande partiprogrammet från 1960 hade man tagit intryck av efterkrigstidens snabba politiska, ekonomiska och sociala utveckling och programmet försågs nu med den insmickrande underrubriken "program för medelklassen" men självklart med olika traditionella påpekanden i texten att det var ett program för "arbetarklassen". Den unge socialdemokratiska nationalekonomen Kjell-Olof Feldt framhöll i en recension med tillfredsställelse att "den marxistiska determinismen från 1944 års program i stort sett hade rensats ut" men att "programmet inleds med en samhällsförklaring i god tradition, som avser att visa att den olikhet som finns i vår värld i stort sett har en enda orsak; det kapitalistiska systemet".

Feldts relativt hovsamma kritik av socialismens gamla traditionella linjer utlöste en skarp reaktion från de intellektuella socialdemokraterna. På LO-håll grundlades den tveksamhet mot Feldts kätterska åsikter som åtskilliga år senare

ledde till dess uppror mot landets finansminister och resulterade i hans avgång ur regering och riksdag. Han följde därmed samma öde som under årens lopp drabbat åtskilliga andra självständiga intellektuella, som professorerna Assar Lindbeck och Bo Södersten. De tigs i bästa fall ihjäl.

Så småningom kom en del nya tankegångar fram. Finansminister Gunnar Sträng framhöll vid en partikongress att det egentligen inte var nödvändigt för socialdemokratin att socialisera industrin, vilket kunde förväntas skapa stark irritation hos meningsmotståndarna utan att det räckte med att överta kontrollen över företagen och speciellt banker och försäkringsbolag för att uppnå det önskade resultatet. Denna tanke upprepades så sent som 1983 även av Olof Palme.

I det nu gällande partiprogrammet av 1990 är man emellertid fortfarande inne på gamla populära tankegångar. I inledningen sägs att "socialdemokratin vill så omdana samhället att bestämmanderätten över produktionen och dess fördelning läggs i hela folkets händer... Den demokratiska *socialismens* samhällsuppfattning är uttryck för viljan att förverkliga idéerna om frihet, jämlikhet och solidaritet". Och lite längre fram:

"En allt större del av produktionsresultatet har undandragits kapitalismens fördelningsprinciper för att istället fördelas solidariskt efter behov. Medborgarrätt har steg för steg ersatt penningens rätt. . . . genom konsumentkooperativa, folkrörelseägda, statliga och kommunala företag har det kollektiva ägandet under kontroll av demokratiska organ ökat . . . Den enskilda kapitalägarna har genom lagstiftning, beskattning och fackliga avtal ålagts betydande restriktioner."

tioner för sin verksamhet. Därmed har deras makt begränsats. Den demokratiska socialismen ser som sin uppgift att förverkliga en produktionsordning, som inte styrs av enskildas vinstintressen och maktanspråk... Därmed fullföljer arbetarrörelsen sin kamp för en genomgripande förändring av det svenska samhället."

Denna genomgripande förändring hade redan påbörjats några år tidigare. Utgångspunkten var att LO med irritation såg att vissa företag gick bättre än andra, varigenom de hade möjligheter att betala högre löner. Detta bröt mot de numera populära principerna och dess yttersta konsekvens, låglönesatsningar. (Det bör parentetiskt anmärkas att LO tidigare ansett att de företag som icke kunde konkurrera på löne marknaden måste läggas ned) LO tillsatte därför en särskild utredning med Rudolf Meidner som ordförande, som skulle utreda hur man skulle förfara.

Några år senare presenterade han resultatet, som gick ut på förslag om inrättande av löntagarfonder. Förslaget antogs i princip av följande LO-kongress 1976 men man beslöt om en ytterligare bearbetning. Plötsligt avstannade denna någon tid före valet. Kan detta ha berott på order från högre ort om att propagandan inte skulle gå hem hos alla? Kanske hade man observerat den oerhört starka opposition, som redan förslaget om inrättandet av dessa fonder väckt, och olika Sifo-undersökningar. Och idag har i stort sett allt tal om dessa fonder tystnat utom ett illavarslande uttalande nyligen av Ingvar Carlsson om vad allt dessa fonder skulle åstadkomma.

Den konservativa och liberala utvecklingen

När man sedan går att analysera utvecklingen på den "borgerliga" sidan har man dels fler partier att ta in i bilden, dels en väsensskillnad mot det socialistiska blocket. Det sistnämnda baserar sig på en utopi, en föreställning om ett framtida idealsamhälle, även om dess närmare innehåll ofta inte tett sig helt klart. Begreppet "socialism" har vid olika tidpunkter haft olika innehåll men det värdeladdade honnørsordet har alltid begagnats. Detta fick den socialdemokratiske tänkaren och bl a statssekreteraren i försvarsdepartementet, Göran Olhede, att i en bok något irriterat fråga sig om en bofink fick se ut hur som helst, varefter han övergick att beskriva socialismen i tämligen konventionell marxistisk stil.

Den gamle "högerätaren" Gunnar Fredriksson som ägnat mycken skarpsinnig tankemöda åt moderaterna, har skrivit flera böcker där han hävdar att konservatismen är uttryck för en pessimistisk människouppfattning. Härmed tycks han avse att den gamla högern satte altaret, penningpungen och tronen i högsätet och sålunda icke ansåg människorna kapabla att själva, bl a genom allmän rösträtt, bestämma över sitt öde.

Detta är dock gamla problem och idag skulle med större rätt samma anklagelse snarast kunna riktas mot socialdemokratin, som kräver att alla viktigare beslut skall fattas av stat eller kommun — eller facket.

Gemensamt för de borgerliga partierna idag — kanske med något undantag — är bekännelsen till det liberala samhället, till människornas rätt att i görligaste mån bestämma över sin egen tillvaro. På sena-

re år har detta krav, efter all socialdemokratisk dominans och privilegium att ställa problemen och även att ge svaren medfört att vi har fått ett visst återuppväckande av idén om "nattväktarstaten". Att så ställa frågorna på sin spets kan nog endast tjäna att klarare ställa problemen för den moderna människan och bidra till mer uttänkta lösningar.

Kan vi vänta oss en anpassning av socialdemokratin?

Efter det katastrofala valnederlaget — det största sedan 1928 — tillsatte den socialdemokratiska partistyrelsen en "analysgrupp" med nästan uteslutande yngre, begåvade partimedlemar. Dess uppgift var både att analysera orsakerna till nederlaget och att försöka utpeka lämpliga framtidsmål och -vägar. Rapporten är mycket intressant, både vad som står i den och vad som inte närmare behandlas. En borgerligt inställd läsare måste glädja sig åt att kunna känna igen många krav som han under åtskilliga år förgäves sökt vinna förståelse för bland socialdemokraterna. Detta gäller bl a uttalandet om att det gäller att "skapa ett gott klimat för företagande och förnyelse av svensk industri så att nya produkter och produktionsprocesser kan växa fram . . . Internationaliseringen innebär att beroendet av inhemskt kapital minskat i betydelse och att företagens lönsamhet och företagsbeskattningen får större betydelse för investeringarna . . . Om en europeisk union och en gemensam valuta blir verklighet, ökar Sveriges möjligheter att dra till sig utländskt kapital under förutsättningen att lönsamheten är god och företagsklimatet gynnsamt".

Sedan gäller det bara att bli överens om

vad som utgör "ett gynnsamt klimat". För den som i likhet med mig suttit i en utredning om utländska företag och däri konstaterat att man från socialdemokratisk sida — men tyvärr även från annat håll — krävt att endast företag som kunde visa att de tillförde svenska marknaden kompetens som inte redan fanns i Sverige, skulle få tillstånd att här etablera sig, måste dessa tongångar te sig särskilt förhoppningsfulla.

Sedan man citerat en opinionsundersökning som visat att omkring hälften av de svarande ansåg att de ville se en mindre offentlig sektor och att det fanns för mycket sociala förmåner, drar man slutsatsen att socialdemokratin inte förmådde "ta itu med de negativa sociala och ekonomiska konsekvenser som finns i transfereringssystemen".

Löntagarfonderna behandlas på ett mycket parentetiskt sätt. Skildringen av deras tillkomst är så kostlig att den förtjänar att återges i sin helhet:

"I början av 1970-talet genomsyrades arbetarrörelsen av kraven på ökad demokratisering av arbetslivet. En rad olika arbetsrättsliga lagar utarbetades för att stärka löntagarnas ställning och inflytande på arbetsplatserna. Denna offensiv för att vidga arbetsplatsdemokratin kom att vitalisera fackföreningsrörelsen. Men för att arbetslagarna skulle bli verkningsfulla behövde de kompletteras med förslaget om löntagarfonder, ansåg många inom arbetarrörelsen."

Detta är i stort sett det enda man har att säga om en av 80-talets mest brännande frågor som medförde de största manifestationer som vi någonsin skådat. Endast ett, tidigare väsentligt argument för löntagarfonder tas upp, nämligen att de skul-

le medge lugnare avtalsrörelse. Parentetiskt sågs att detta visade sig snart vara helt felaktigt. Man skulle ha anledning att tro att löntagarfonderna nu var avförda från debatten om inte Ingvar Carlsson nyligen gjort sitt ovannämnda uttalande.

Vad bostadspolitiken beträffar fastställer rapporten att detta är ett område där många känner vanmakt:

”Skillnaden mellan dem som äger, respektive inte äger, sin bostad är stor. Därför bör socialdemokratin både diskutera hur fler människor kan äga sin bostad och hur inflytandet i hyresförhållandet kan utvecklas. Dessutom står bostadssubventionerna för en stor andel av statsutgifterna. Allt detta sammantaget innebär att bostadspolitiken står under förändringstryck” (sic).

Under rubriken ”mellan det önskvärda och det nödvändiga” såges att 1990 års partiprogram bland annat handlade om:

”en tydligare rollfördelning mellan de förtroendevalda och förvaltning, bättre villkor för de anställda — största möjliga beslutanderätt måste ges till dem som arbetar i den praktiska verksamheten och som direkt möter medborgaren, medborgerligt inflytande och valfrihet, Kooperationens och folkrörelsernas möjligheter, nödvändigheten av att decentralisera och delegera — varje beslut bör fattas på lägsta möjliga nivå, inom den minsta grupp, där besluten kan fattas . . .”

Tanken förefaller mycket klok och sammanfaller i eminent grad både med principerna för EG (den sk subsidiaritetsprincipen) och med liberala tankegångar. Jag utgår från att den även skall gälla t ex val och inrättande av barndaghem.

Men på en del centrala punkter sticker dock bockfoten fram (ibland täckt av en len päls). Visserligen talar rapporten om

marknaden och frihandeln i klar strid med tidigare partiprogram, även det av 1990, men dessa inskränks samtidigt. Det sägs att det dessa måste kombineras med *aktiv* fördelning av resurserna, vilket enligt socialdemokratisk vokabulär menas statsstyrd. Det talas vidare om ”*solidarisk finansiering*” vilket torde innebära för av staten accepterade ändamål med stöd av offentliga d v s bl a löntagarfonder eller dylikt.

Nu är det möjligt att många av dessa villkor i realiteten endast skall betraktas som verbala eftergifter mot gamla omhuldade tankegångar och äldre socialdemokrater, ty flertalet är, som ovan sagts, unga personer med troligt sinne för vad ett modernt samhälle och en modern ekonomi behöver. Men kommer i sista stund dessa krafter att segra eller kommer reaktionära, inte minst inom LO, att i realiteten ta över efter hand? Hur kommer med andra ord Rosornas krig att sluta?

Krisöverenskommelsen

Hade det inte räckt med den tilltagande arbetslösheten så torde dock krisöverenskommelsen övertygat även de fåkunnigaste om att Sverige, liksom flertalet andra länder, befann sig i en allvarlig kris, som det kommer att ta flera år att övervinna. Detta hade inte stått lika klart för några år sedan då den socialdemokratiska regeringen lade fram sitt krisprogram. Kanske var det inte så klokt att de borgerliga — vid sidan om många socialdemokrater — ställde sig så kallsinniga till detta, även om de inte hade en lika klar överblick av situationen som regeringsinnehavarna.

Det var säkerligen riktigt att man nu i första hand tog kontakt med socialdemo-

kraterna i det uppkomna läget. Härigenom måste det för alla ha stått klart hur allvarlig, även på ganska lång sikt, den uppkomna situationen var. Dessutom tvingades de att slakta några av sina heliga kor. Även om det till slut endast kom att röra sig om en karndag hade en princip skapats. Moderaterna fick emellertid också tillfälligt ge avkall på saker som man gått till val på, som skattepolitiken och försvaret.

Det visade sig snart att överenskommelsen väckte djup irritation bland åtskilliga socialdemokrater och att man därför ibland sökte slingra sig ur enskilda punkter. Minst lika allvarligt var det "finstilta" i överenskommelsen. Det hade länge varit ett borgerligt önskemål — men även socialdemokratiskt från motsatta utgångspunkter — att man skulle göra en översyn av arbetsrättslagstiftningen. Nu fick man från socialdemokratisk sida in flera punkter om att alla förändringar skulle ske "efter samråd" eller betydligt allvarligare "efter samråd mellan parterna". Man kan förutse att härvid vitt skilda synpunkter kommer fram vilka formellt inte så lätt kan avvisas.

I den mån kommande Sifo-undersökningar kommer att visa en väsentlig uppgång för socialdemokraterna kan man frukta att samarbetsviljan kommer att avta. Den synpunkten framfördes för övrigt redan i analysrapporten.

Å andra sidan finns det möjligheter att genom generationsväxling inom socialdemokratin en ny anda kommer att växa fram och att man kommer att hamna i ett läge liknande det amerikanska, d v s att båda partiriktningarna står på samma ideologiska grundval och att man släpper en del föräldrat arvegods från förra århundradet och inser att man inte längre befinner sig i ett läge där "proletärerna endast har sina

bojor att förlora". En sådan vision ligger dock i ett framtidsstöcken och genomsyrar ingalunda analysgruppens rapport.

Man är dock klar över att partiet knappast längre kommer att kunna regera ensamt och att kommunisterna troligen aldrig kommer att bli tillräckligt stora och pålitliga — spåren förskräcker. Därför måste man kunna övertyga ett borgerligt parti att ingå koalition — givetvis under socialdemokratisk statsminister och dominans. Det har ju gått hyggligt tidigare.

Från borgerlig synpunkt kan det knappast vara tillfredsställande att under nuvarande förhållande lita till vidare samarbete med socialdemokraterna. Det finns ju faktiskt en borgerlig majoritet i riksdagen. På sina håll existerar det dock, även från tiden före valet, en stark känslomässig ovilja att söka samarbete med ny demokrati. I viss utsträckning kan man förstå det. Dess riksdagsmän saknar samtliga erfarenhet av politiskt arbete i riksdagen, vilket särskilt i början visade sig besvärande. De har under arbetets gång vid flera tillfällen inte alltid stått vid gjorda åtaganden.

Men vid sidan av bristande erfarenhet kan mycket förklaras av den styvmoderliga behandling av andra partier för vilka de varit utsatta. Om det på hög nivå finns de som inte vill ha ett samarbete, får väl vederbörande parti ta en allvarlig diskussion om framtiden och inte låta personliga sympatier spela en dominerande roll. Det gäller ju att ett parti har fler väljare än de flesta andra regeringspartierna. Och vem kan spå om framtiden? Kanske nydemokraterna — om de inte råkar ut för samma kalamitet som miljöpartiet — redan vid nästa val kan förväntas smälta in i en borgerlig konstellation.